

เมล็ดพันธุ์ข้าวต้นกำเนิดของชีวิต
โดย อาจารย์แก่นคำกล้า พิลาน้อย (ตุ๋หล่าง)
บรรยายในงานมหกรรม “สืบสาน รักษา ต่อยอด เกษตรีย์เกษตร”
& Agri' Museum Expo ๒๐๑๙
วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๒

"...ข้าวต้องปลูก เพราะอีก ๒๐ ปี
ประชากรอาจจะ ๘๐ ล้านคน ข้าวจะไม่พอ
ถ้าลดการปลูกข้าวไปเรื่อยๆ ข้าวจะไม่พอ
เราต้องซื้อข้าวจากต่างประเทศ เรื่องอะไร
ประชาชนคนไทยไม่ยอม คนไทยนี้ต้องมีข้าว
แม้ข้าวที่ปลูกในเมืองไทย
จะสู้ข้าวที่ปลูกในต่างประเทศไม่ได้
เราก็ต้องปลูก..."

พระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร โครงการโคก꾸แวง
จังหวัดนราธิวาส (๒๕๓๖)

แก่นคำกล้า พิลาน้อย หรือ (ตุ๋หล่าง) เด็กหนุ่มลูกอีสานชาวจังหวัดยโสธร ครอบครัวของเขาประกอบอาชีพทำนา จึงมีสายเลือดของชาวนาอยู่อย่างเต็มเปี่ยม เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ก็หันหลังให้กับการศึกษาในห้องเรียน สู่โลกของการเกษตรกรรม เพราะเล็งเห็นว่าบทบาทของอาชีพชาวนากับคนรุ่นหลังเริ่มเลือนลางลงทุกที ซึ่งตุ๋หล่าง มีความเชื่อ และศรัทธาอันมั่นคงกับอาชีพชาวนา

“จากประสบการณ์ที่ผมทำนาข้าวเกือบ ๓๐ ปี ซึ่งผมเริ่มทำนามาตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ สมัยเด็กผมชอบเล่นน้ำในนาข้าว แต่พอผมเริ่มอายุ ๑๔ ปี การทำนาของผมก็เริ่มทำนาแบบใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า และยาฆ่าแมลง ผมไม่กล้านำน้ำในนาข้าวมาใช้อุปโภค บริโภค วันที่ผมฉีดยาฆ่าแมลง สิ่งที่สะท้อนตามมาคือ กุ้ง ปลา กบ เขียด หรือแม้แต่คางคกยังตาย เคยตั้งคำถามกับพ่อว่าถ้าเรากินข้าวเข้าไปเราจะตายเหมือน กุ้ง ปลา กบ เขียด หรือเปล่า พ่อก็ตอบผมว่าอาจจะเป็นไปได้ หลังจากที่ถูกพ่อก็เริ่มมีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์”

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูก “ข้าว” เพราะข้าวถือได้ว่าเป็นอาหารหลักมาแต่โบราณกาล แผ่นดินไทยจึงเป็นแหล่งกำเนิดข้าวมากกว่า ๒๐,๐๐๐ สายพันธุ์ ทั้งข้าวป่าและข้าวปลูกที่ได้รับการคัดเลือกสายพันธุ์กันมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้น ในแต่ละพื้นที่ของไทยจึงมีข้าวต่างสายพันธุ์ต่างชนิด ที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม อากาศ ดิน และนิสัยคนกิน ส่งผลให้ “ข้าว” กลายเป็นแก่นกลางของวัฒนธรรมวิถีชีวิต ตลอดจนประเพณีไทยทุกภาคอย่างลึกซึ้ง

ด้วยความมุ่งมั่นและศรัทธาในการเป็นชาวนา จึงคิดเสมอว่างานเกษตรกรรมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต เขามีความสุขกับการทำนา แม้ว่าแผ่นดินทำกินจะตั้งอยู่บนเงื่อนไขของนาแล้ง เช่นเดียวกับคนส่วนใหญ่ในภาคอีสาน แต่นั่นก็ไม่ใช่อุปสรรค กลับยังสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ปัญหา จนในที่สุดอดีตนักเรียน ม.ปลาย ก็กลายมาเป็นหนุ่มชาวนานักปรับปรุงพันธุ์ข้าวสามารถสร้างพันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ขึ้นบนผืนดินที่แห้งแล้งได้สำเร็จ

เมื่อเวลาแห่งความมุ่งมั่นสัมฤทธิ์ผล จึงกระจายความรู้ที่มีออกไปยังชาวนาทุกสารทิศ ด้วยความหวังจะพัฒนาอาชีพชาวนาให้กลับมาสดใส ในขณะที่สังคมกำลังให้ความสำคัญกับอาชีพชาวนาน้อยลงทุกที ไม่เว้นแม้แต่ชาวนาด้วยกันเอง ที่ปัจจุบันส่วนใหญ่หมดความภาคภูมิใจในอาชีพปลูกข้าวเลี้ยงคน เพราะความทุกข์จากภาระหนี้สินที่พอกพูนจนชนิดใช้ทั้งชีวิตก็อาจไม่หมด และมักที่จะผลักดันลูกหลานให้ถอยห่างออกไปจากท้องไร่ท้องนา ห่างจากอาชีพชาวนา มุ่งหน้าสู่เมืองใหญ่ เพื่อแสวงโชค หาเงิน และวาดหวังถึงชีวิตใหม่ที่ดีกว่า

การที่จะอยู่รอดได้ในโลกใบนี้เราไม่จำเป็นต้องพูดเฉพาะเรื่องข้าวเพียงอย่างเดียว แต่ข้าวก็คืออาหารหลักของสังคมไทยหรือสังคมเอเชีย เราต้องยอมรับว่า “ไม่สามารถเอาปลามาใส่ยุงฉางได้” สิ่งที่เราจะพูดกันวันนี้คือเรื่องอาหาร ทั้งอาหารกายและอาหารใจ หลายคนนึกถึงเฉพาะสิ่งที่กิน เรื่องของอาหารหลายอย่างเราไม่สามารถเอาเก็บไว้นานๆ ได้ อาหารเป็นสิ่งที่มันคงมากที่สุดของเรา การที่เราผลิตข้าวเองได้มันคือความมั่นคงทางด้านอาหาร สมัยก่อนข้าวถือว่าเป็นกลยุทธ์ปัจจัยทางการรบ กองทัพมีปัญหาแน่นอนถ้าไม่มีข้าว ด้วยเหตุนี้การทำสงครามในอดีตเป็นสงครามแย่งชิงการเพาะปลูก

ปัจจัยสำคัญในการปลูกข้าว คือ

๑) ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการเกษตร เนื่องจากเป็นแหล่งอาหารของพืชเป็นที่ค้ำจุนรากพืช ทำให้ลำต้นตั้งตรงแข็งแรง เป็นที่ดูดซับน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงต้นพืช ผลผลิตของพืชจะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดินที่มีส่วนประกอบของธาตุอาหารสำคัญ คือ ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม รวมทั้งอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารรองอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช

“ความอุดมสมบูรณ์ของดิน” ถือได้ว่าเป็นหัวใจของเกษตรกรอินทรีย์ ผิวดินในระบบนิเวศป่าธรรมชาติจะมีเศษซากพืชและใบไม้ปกคลุมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอินทรีย์วัตถุที่คลุมดินนี้ นอกจากจะช่วยป้องกันการกัดเซาะและการพังทลายของหน้าดินแล้ว ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เพราะอินทรีย์วัตถุเหล่านี้เป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ที่อยู่ในดิน ดังนั้นการมีอินทรีย์วัตถุคลุมหน้าดินจึงทำให้ “ดินมีชีวิต” ขึ้น ซึ่งเมื่ออินทรีย์วัตถุเหล่านี้ย่อยสลายพูน (โดยการทำงานของสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ในดิน) ก็จะทำให้เกิดฮิวมัสซึ่งทำให้ดินร่วนซุย และสามารถเก็บกักน้ำและธาตุอาหารต่างๆ ได้เพิ่มมากขึ้น ดินจึงมีความชื้นอยู่ตลอดเวลาและมีธาตุอาหารเพียงพอให้กับพืชพรรณในบริเวณดังกล่าวเจริญเติบโตได้อย่างสมบูรณ์แข็งแรง

ดังนั้น หลักการของการทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องหาอินทรีย์วัตถุต่างๆ มาคลุมหน้าดินอยู่เสมอ ไม่ว่าจะใบไม้ หรือแม้แต่พืชขนาดเล็ก (พืชที่ใช้ปลูกคลุมดิน เช่น กระจุดมทองเลื้อย ส้มกบหรือผักแว่น ผักเบี้ยหนู คุณนายตื่นสาย) นอกจากนี้การไม่ใช้สารเคมีต่างๆ ที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ในดิน เป็นการช่วยทำให้ดินสามารถฟื้นความสมบูรณ์ของตัวเองได้อย่างรวดเร็ว เมื่อดินมีความสมบูรณ์พืชที่ปลูกก็แข็งแรง มีความต้านทานต่อโรคและแมลง รวมทั้งให้ ผลผลิตสูง

๒) น้ำ “น้ำในดิน” เป็นส่วนประกอบที่อยู่ในดิน ซึ่งดินแต่ละชนิดก็จะมีน้ำในอัตราส่วนที่แตกต่างกันไป น้ำช่วยละลายธาตุอาหารในดิน ทำให้พืชนำไปใช้ประโยชน์ได้ดีขึ้น ช่วยลดอุณหภูมิในต้นพืชในขณะที่มีอุณหภูมิสูง

แหล่งน้ำที่นำมาใช้ในการเกษตรได้มาจากน้ำฝน ห้วย หนอง คลอง บึง หรือ ได้จากเขื่อนโครงการชลประทานต่างๆ ดังนั้นการทำการกิจกรรมการเกษตรใดๆ จะต้องพิจารณาถึงแหล่งน้ำเพื่อใช้เพาะปลูกพืช

๓) อากาศ สภาพภูมิอากาศ เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร มีส่วนช่วยในการงอกและเจริญเติบโตของพืชเช่นกัน จะเห็นได้ว่าพืชบางชนิดชอบขึ้นในที่ที่มีอากาศหนาวเย็น แต่พืชบางชนิดก็ชอบขึ้นที่มีอากาศร้อน การนำพืชมาปลูกจึงควรเลือกชนิดที่เหมาะสมกับอุณหภูมิที่เปลี่ยนไปตามฤดูกาล ในแต่ละท้องถิ่นด้วย การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศยังมีผลกระทบต่อเกษตรอีกทางหนึ่ง คือ ทำให้ระบบนิเวศการเกษตรในระยะยาวเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก ความถี่ และความรุนแรงมาก ๆ ของปรากฏการณ์ทางลมฟ้าอากาศ ที่จะเพิ่มสูงขึ้น เช่น การเกิดคลื่นความร้อน ความแห้งแล้ง น้ำท่วมและพายุไซโคลน ทั้งหมดเหล่านี้ ทำให้การชะล้างพังทลายของดิน รุนแรงขึ้น กระทบต่อรูปแบบของโรคพืช และการระบาดของศัตรูพืช

สภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้ชาวพื้นเมืองสืบ เราต้องคัดพันธุ์ข้าว การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่อดินฟ้าอากาศ

๔) แสงแดด พืชต้องการแสงแดดมาใช้ในการสร้างอาหาร ถ้าขาดแสงแดด พืชจะแคระแกรน ใบจะมีสีเหลืองหรือขาวซีดและตายในที่สุด พืชแต่ละชนิดต้องการแสงไม่เท่ากันพืชบางชนิดต้องการแสงแดดจัด แต่พืชบางชนิดก็ต้องการแสงรำไร

๕) แรงงาน เป็นทุนที่ธรรมชาติให้มา ซึ่งแปลกตรงที่เรายังใช้มันจะยิ่งให้เพิ่ม และทุนตัวนี้แหละที่เราได้มาฟรีๆตั้งแต่เกิด หากเราใช้ทุนตัวนี้เต็มที่ คือการขยันให้เต็มกำลัง งานเราจะเพิ่มขึ้น และสุขภาพกายจะแข็งแรงขึ้น เราจะได้ทั้งงานและสุขภาพที่แข็งแรง

เรื่องแรงงานสำคัญ แต่ตอนนี้เรามีเครื่องทุ่นแรง มีคนถามว่าทำเกษตรแบบพึ่งพาตัวเองทำไมใช้รถไถไม่ใช้ควาย บ้านผมไม่มีควายเลยใช้รถไถ เพื่อเป็นการช่วยทุ่นแรงงานจากคน ทำให้ประหยัดเวลาในการทำเกษตรไปได้เยอะ

๖) ความรู้ ทุกคนสามารถแสวงหาให้กับตัวเองได้อย่างไม่จำกัด และเรียนรู้ได้ตามกำลังที่จะสามารถทำได้ ซึ่งไม่ใช่ความรู้ที่ได้จากการท่องตำราเพียงอย่างเดียว แต่คือความรู้ที่ชาวนาเรียนรู้จากการทำงาน และการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมในอาชีพของตน เพื่อให้สามารถปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ตายตัว

คนที่มีความรู้พร้อมแต่ขาดความรู้จะเสียมากกว่าได้ เสียทั้งเวลา โอกาส เงินทุน เสียทุกอย่าง ถ้าไม่มีความรู้ก็อย่าพึ่งทำ ถ้าหากใครอยากทำเกษตรต้องศึกษาหาความรู้และหาเวลาไปฝึกตนเอง ฝึกเพื่อเรียนรู้ ถ้าผิดพลาดเราสามารถนับหนึ่งได้ เกษตรสามารถทำเพื่อความมั่นคงทางอาหารได้ ไม่จำเป็นต้องพึ่งอาชีพหลัก ถ้าเรามีศรัทธาในการทำเกษตรกรรมเราไม่ต้องละทิ้งงานประจำ ผมทดลองทำนาต้นเดียว ได้เพียง ๔ กระสอบ ต่อ ๑ แปลง พอไม่ให้ทำอีกเลย มานั่งวิเคราะห์ว่าเกิดจากอะไร การเตรียมดิน ใส่ปุ๋ย เพียง ๔ กระสอบ ก่อนหน้านั้นใส่เป็น ๑๐๐ กระสอบ พอมาทำใหม่พอแบ่งให้ทำแปลงเล็กๆ กลับได้มากกว่าเดิม การทำการเกษตรมันไม่ได้ง่ายเหมือนคณิตศาสตร์เพราะเรามีปัจจัยต่างๆที่ไม่สามารถควบคุมได้ แต่มันสามารถมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้ อาจเกิดจากปริมาณปุ๋ย แสงแดดที่ไม่เพียงพอ ปริมาณแร่ธาตุไม่เท่ากัน พื้นที่ ๑ ตารางเมตร อาจจะสามารถ ๑ ไร่ เราไม่สามารถจัดการได้เลย มันเป็นปัจจัยที่มากกว่าหนึ่งบวกหนึ่ง ท่านที่ทำเกษตรอยู่เชื่อว่าความรู้นั้นไม่สามารถใช้ชุดความรู้เดิมได้ เราต้องรู้จักประยุกต์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ของเรา ปีที่แล้วปลูกข้าวพันธุ์เบาอายุการเก็บเกี่ยว

๙๐ วัน พอปีนี้น้ำเยอะข้าวจะแห้ง พอข้าวใกล้จะเกี่ยวน้ำหมดข้าวจะนึ่ม องค์ความรู้เดิมใช้ไม่ได้แล้ว เราก็ต้องประยุกต์ให้สามารถแก้ปัญหาให้ได้

๗) **เมล็ดพันธุ์** การพัฒนาพันธุ์ในปัจจุบันเป็นการพัฒนาเพื่อผูกขาดอาหารโลก ไม่ได้พัฒนาเพื่อให้คนมีอาหารที่ดีกิน จะเห็นได้ว่าพันธุ์ต่างๆ ไม่ได้ถูกพัฒนาให้รสชาติดีขึ้น ทั้งที่ทุกคนอยากกินอาหารอร่อย ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์กรรมคือความมั่นคงของชีวิต การกินที่หลากหลายทำให้ได้สารอาหารครบถ้วน สุขภาพแข็งแรง เคยมีคนบอกว่าข้าวบางสายพันธุ์สามารถปลูกในร่มไม่ได้ ปลูกได้นะแต่สู้บริเวณที่ได้รับแสงแดดไม่ได้ ข้าวยิ่งถ้าได้รับแสงมากยิ่งให้ผลผลิตเยอะ

การพัฒนาพันธุ์ข้าวอยู่เสมอจึงเป็นสิ่งสำคัญ ข้าวสีดำไม่เหมาะกับการปลูกในฤดูแล้งหรือร้อน ถ้าเราปลูกฤดูแล้งเมล็ดข้าวจะลายเหมือนข้าวคั่ว เราต้องรู้จักนิสัยของข้าวแต่ละสายพันธุ์ก่อน ข้าวที่มีสีดำจะตอบสนองต่ออากาศหนาวเย็น ต้องกำหนดช่วงเวลาให้ดี ถ้าหนาวไม่พอสีของข้าวจะเป็นสีน้ำตาล ซึ่งอากาศแต่ละปีก็ไม่เหมือนกัน แต่ส่วนมากข้าวแถบทุกชนิดจะชอบอากาศร้อนมีแสงแดดในปริมาณที่มาก

สุดท้ายข้อมูลที่สำคัญมากที่สุดคือเรื่องของ “**เมล็ดพันธุ์ข้าว**” และเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของเกษตรกรเป็นตัวแปรสำคัญมากที่จะชี้นำผู้บริโภคทางสังคม เมื่อก่อนคนไทยเรามีการปลูกและมีการเก็บเมล็ดพันธุ์เอง มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์กันเองภายในชุมชน ระหว่างหมู่บ้าน ระหว่างชุมชน และระหว่างตำบล มีการเดินทางจากภาคอีสานเพื่อมาขายวัวขายควาย บางทีมาเจอพันธุ์พืชแปลกๆ ก็เก็บใส่เกวียนกลับบ้าน อย่างเมล็ดพันธุ์ข้าวก็เหมือนกัน ภาคอีสานแต่ละบ้านก็จะมีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์พื้นเมือง หรือบางครั้งอาจจะจะมีเมล็ดพันธุ์ที่มาจากประเทศเวียดนามหรือประเทศลาว เพราะมีการเดินทางไปมาระหว่างเขตแดนได้อย่างเสรี การคัดเลือกพันธุ์เองตามลักษณะที่ต้องการ การคัดพันธุ์ข้าวเป็นเรื่องที่ละเอียด แต่ผมมองว่ายิ่งมีความละเอียดยิ่งดี และถ้าหากคัดไปแล้วไม่มีการตอบสนองสายพันธุ์ที่ดีเราจะต้องมีการพัฒนาโดยการผสมข้ามสายพันธุ์ ดังนั้นการพัฒนาพันธุ์ข้าวและการรักษาสายพันธุ์ จึงสำคัญมากสำหรับการทำเกษตร